

CSIBRA ISTVÁN

Régi–új iskola és pedagógus

(Czike Bernadett: A pedagógusszerep változása. Eötvös József
Könyvkiadó 2006)

Máris a dolgok közepébe vágunk, ha ideírjuk Czike Bernadett sokat ígérő könyvének belső alcímét is: *Az alternatív és nem alternatív iskolák összehasonlító elemzése*. Ugyanis az alternatív iskolák pedagógiai elméletének és gyakorlatának ilyesfajta elemzése és a hagyományos módszerekkel dolgozó iskolákkal való összevetése hazánkban eddig nem történt meg. Sokat hallunk a – hívei által „klasszikusnak”, az ellenzői által „poroszsnak”, a mérsékelték által egyszerűen „hagyományosnak” nevezett – régi iskolarendszer rendíthetetlen bástyáinak szükségszerű lebontásáról, arról azonban kevesebb szó esik, hogy a mindennapi gyakorlatban mégis miképpen újulhat meg a régi iskola, vagy ha leromboljuk, mit és hogyan kell felépíteni helyette, s hogy milyen új típusú pedagógiára és pedagógusokra van szükség mindehhez. Persze ezúttal a *régi* és az *új* is meglehetősen viszonylagos fogalom, hiszen a régi, hagyományos iskolatípus bástyáit immár vagy kétszáz éve ostromolják a modernebb pedagógiák képviselői, s a mai, alternatív pedagógiai mozgalmak és a régebbi reformpedagógiai törekvések nagyon is harmonizálnak egymással. A szerző érzékelteti, hogy a reformerek újra és újra ezekhez a korszerű, bár gyakran régóta megfogalmazott pedagógiákhoz folyamodnak, mert szinte ez az egyetlen fogódzó ahhoz, hogy az iskola lépést tartson a kor követelményeivel, s fokozatosan megoldja oktatási és nevelési problémáit.

A szükséges változtatások okait alighanem már mindenki fejből sorolja, vagyis: megállíthatatlannak látszik az információs forradalom; a tudásnak már nem egyetlen forrása és letéteményese az iskola és a tanár; a pedagógusok és a diákok egyaránt rosszul érzik magukat a hagyományos, elavult oktatási körülmények között; a mi tájainkon új szemléletet kényszerít ki az ún. rendszerváltás is; újra kell értelmezni a felnőtt és a gyermek viszonyát; megváltozott az iskolás gyerekek szociális és kulturális összetétele; a többféle háttértudás differenciált, egyénre szabott tanítást, *tanultatást* tesz szükségesé; tartós probléma az előítéletes gondolkodás, mind a pedagógusok, mind a tanulók körében; a család mindinkább háttérbe szorul a nevelésben; egyre fontosabbá válik az iskolában az érzelmi nevelés, az érzelmi intelligencia fejlesztése stb. Lassan megszűnik a „mindentudó” pedagógus „irányító” szerepe, hogy a „segítő” szerepének adja át a helyét, s a pedagógus olyan, az egyént megszólító „tanácsadóvá” váljék, aki nem tölcsérrel tölti a tudást a fejekbe, hanem inkább sokféle *lehetőséget* teremt a tanuló önálló szellemi-lelki fejlődéséhez.

Erőssége a könyvnek, hogy a pedagógus szerepének változását lényegre törő történeti, elméleti, neveléslelektani elemzésekkel támasztja alá. A pedagógusok feladatköre, szerepfelfogása szempontjából tömören összefoglalja a markáns reformpedagógusok, Montessori, Waldorf, Rogers és Freinet nézeteit, s kimutatja lényegi azonosságait, illetve tanulságos különbségeiket. A mai, alternatív hazai mozgalmak pedagógusszerep-felfogását pedig mindezekelőtt úgy érzékelteti, mint amelyek a központosítás, a tekintély, a fegyel-

mezés, az ellenőrizhetőség és a megkérdőjelezhetetlenség elveire épülő „szocialista” oktatási rendszerrel állnak szemben. De általában véve is a hagyományos fegyelmező módszerekkel szemben a beláttatás, a közös megbeszélés módszereit, a partneri pedagógus–diák viszonyt, a merev osztályozás helyett az újszerű, szöveges, árnyalt értékelést, az új szerkezetű, kooperatív tanulást, az „egy tantárgy–egy tankönyv–egy igazság” rendíthetlenségének elvetését, a pedagógus–diák, pedagógus–szülő újfajta párbeszédét, a tanuló személyiségének fokozott figyelembevételét, a belső értékek alapján kivívott tekintélyt hangsúlyozza.

Kimutatja, hogy a még mindig túlsúlyban lévő tekintélyelvű és tananyagcentrikus nevelői beállítódás helyett napjainkban egyre inkább a *demokratikus, diákcentrikus nevelői attitűd* kívánatos és célravezető. Az iskolai szabályok kialakítását és elfogadását, a pedagógus–diák kapcsolat változását, a tolerancia és az értékelés problematikáját sorra véve rajzolja meg a modern követelményeknek megfelelő pedagógus optimálisnak mondható portréját. Mindez arra is rávilágít, hogy mennyiben lehetnek célravezetők a tekintélyelvű, korlátozó megoldások, illetve miért tanácsosabbak a gyerekcentrikus vagy megengedőbb módszerek az eredményes nevelés érdekében. Az iskolai szabályok kialakításának és megtartásának, illetve a nevelési módszerekkel való összhangjuknak vagy az esetleges pedagógiai hibáknak az elemzése során a szerző gazdagon felhasználja és meggyőzően alkalmazza pszichológiai ismereteit. Ugyanez érvényes a pedagógus–diák kapcsolat partneri viszonyra való átalakítására, melyet a szerző főként Rogers alapján mutat be, kiemelve, milyen támpontokat adhat a humanista pszichológia a segítő pedagógus bizalmat keltő hitelességéhez, az igazi tekintély kivívásához. Az *empátia*, beleérzőképesség fogalmát a *tolerancia* sokoldalúan taglalt problematikájával kapcsolja össze, mondván, hogy az igenis *tanítható* tolerancia voltaképpen a másság elfogadását jelenti, aminek még nagyon az elején tartunk mind az iskolában, mind a társadalomban. A toleranciára neveléshez elengedhetetlen az igazi tekintély, a szabályok belsővé tétele, a kölcsönös bizalom, a személyes beszélgetés, a korszerű értékelés, a gyerekek összetételének figyelembevétele, az integrált osztályok kialakítása, a tanári mintaadás újszerűsége stb.

Az újfajta iskolai értékelés jelentőségét a szerző szintén érdekes történeti bevezetővel alapozza meg, amiből kiderül például, hogy az osztályozás eltörlésének gondolata már a 19. század végén felmerült, mivel ez az értékelés-típus hamarosan a társadalmi szelekció eszközzé, vagyis végső soron hatalmi eszközzé vált, háttérbe szorítva a közösségi és egyéni értékeket is szem előtt tartó normatív, pedagógiai értékelést. Hogy csak magyar pedagógiai gondolkodókat említsünk: Nagy László, Kemény Gábor, Karácsony Sándor és mások kimutatták, hogy az osztályátlaghoz igazított, mechanikusan alkalmazott osztályozás valójában elfedi a tanulók egyéni kvalitásait, értékeit. Az osztályozás és az árnyalt értékelés összehasonlító elemzését a szerző igen tanulságosan a „ki értékel? mit értékel? kit értékel? miért értékel? hogyan értékel? milyen tanulásszervezés alapján értékel? korrekt-e az értékelés? és hatalmi kérdés-e az értékelés?” kérdésbokrát körüljárva fejti ki.

Ezután következik a kötet veleje: először is két, többszakaszos elővizsgálat 2000–2002-ből, a *pedagógusi szerepfelfogások* hatásainak elemzéséhez, majd pedig egy összehasonlító vizsgálat 2003-ból az alternatív és nem alternatív iskolák jellemzőiről. Az előző két vizsgálatban az Alternatív Pedagógusképző Műhely keretei között mindenekelőtt a *nevelői stílus* volt terítéken, olyan vezérgondolatokkal, mint az iskolai stressz, az iskolai közérzet, az értékelés

igazságossága, a szabályelsajátíttatás módja, a pedagógusok kommunikációja és metakommunikációja stb. A 2003-as nagyobb szabású és tudományosabb igényű vizsgálat pedig tartalmilag az *alternatív iskolák nevelési céljaival* egybevágó témaköröket vette célba, olyan előfeltevésekkel, hogy az alternatív iskolákban a tanulóktól és a tanároktól a közérzetet, iskolai légkört, tanulási motivációt, iskolai kötődést, igazságosabb értékelést, toleranciára nevelést, nagyobb fokú szabadságot, a szabályok belső elsajátítását firtató kérdésekre egyaránt mind-mind pozitívabb válaszokat fognak kapni, mint a hagyományos tanintézetekben. Mindez a korszerű adatfelvételi és a még korszerűbb elemzési módszerek alkalmazásával be is igazolódott, jóllehet az eltérések sokszor csak minimálisak, s az is előfordul, hogy alternatív iskola konzervatív módszereket, illetve hagyományos iskola alternatív módszereket alkalmaz. A szerző egyáltalán nem elfogult, s mindezeket az „anomáliákat” élénk tárja. Igen gondosan elvégzett, elemzett és bemutatott kutatásainak azonban van egy saját maga által is bevallott gyengéje: a *reprezentativitás* hiánya, amire az első két vizsgálatban nem is törekedtek. Az adatfelvételek reprezentativitásának biztosítása ezúttal persze a szokásosnál is nehezebb, hiszen a kistestvér, az alternatív iskola elvész a nagytestvér, a hagyományos iskola tengerében. Továbbá mindkettő a saját körén belül is helyileg, formailag és tartalmilag stb. roppant változatos formákban jelenik meg. Kutató legyen tehát a talpán, aki itt megnyugtató reprezentativitást tud biztosítani. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a kötetben feltárt és elemzett adatanyag, illetve a belőle levont következtetések ne lennének legalábbis jelzésértékűek és tanulságosak, s ne szolgálnának adalékul és támpontul az egész magyar közoktatás elkerülhetetlen modernizációjához.

Végül a pedagógusszerep tükrében egyik kedvenc témáját, a *kooperatív tanulás* előnyeit fejti ki a szerző. A fentebb felsorolt kutatásokból azt a következtetést vonja le, hogy eddig még az alternatív iskolák is csak módjával változtattak a hagyományos tanulásszervezési módszereken, mert még ezekben az iskolákban is gyakran tovább él az ún. *frontális tanítási módszer*, amely a diákokat a passzív befogadó szerepébe kényszeríti. Az előzményeket ezúttal az Egyesült Államok példáján mutatja be, ahol a hosszú ideig szinte kizárólagos individualista és versenyztető modellt mostanában kezdi felváltani a haladó humanista pedagógia által hirdetett kooperáció: együttműködés tanár és diák, diák és diák között. A versenyztető, individualista, illetve a kooperatív oktatási-tanulási modellek jellegzetességeinek szembeállításával a szerző a kooperatív oktatás-tanulás minél gyorsabb és minél szélesebb körben való bevezetése mellett teszi le a garast. Spencer Kagan már ismerős módszerközpontú pedagógiájából vezeti le az építő egymásrautaltság, az egyéni felelősség, az egyéni részvétel és a párhuzamos interakció elveit és módszereit. Különösen eligazító lehet az érdeklődő pedagógusok számára a könyvben a frontális tanulás és a kooperatív tanulás, illetve az ezeknek megfelelő pedagógusi feladatok jellemzőinek táblázatos összefoglalása, amiből szintén egyenesen következik a pedagógusok attitűdváltásának szükségessége.

Czike Bernadett (1959) pszichológus-pedagógus, a Szabad Iskolák Alapítvány szakmai vezetője eredetileg doktori dolgozatnak írta meg könyvét, ami azonban oktatási segédanyagként megjelentetett formáján és stílusán szerencsére alig látszik: szinte teljesen mentes a tudományos szakzsargonától; nemcsak a pedagógusok, hanem mindenki által érthető nyelven értekezik az egész társadalmunkat és iskolarendszerünket érdeklő, izgató pedagógiai témákról.